

М.В. Морарь

ПОЛІТОЛОГІЯ

КОНСПЕКТ ЛЕКЦІЙ

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ТАВРІЙСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ АГРОТЕХНОЛОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ДМИТРА МОТОРНОГО

Кафедра суспільно-гуманітарних наук

М.В. Морарь

ПОЛІТОЛОГІЯ

КОНСПЕКТ ЛЕКЦІЙ

для здобувачів ступеня вищої освіти "Бакалавр" ННІ ЗУП

з усіх спеціальностей

Мелітополь - 2020

УДК 323: 184

М 79

Затверджено методичною радою
Таврійського державного агротехнологічного університету
імені Дмитра Моторного
(протокол від «30» січня 2020 року №5)

Рецензент:

Олексенко Р.І. - доктор філософських наук, професор (Таврійський державний агротехнологічний університет імені Дмитра Моторного)

Морарь М.В.

М 79 Політологія. Конспект лекцій для здобувачів ступеня вищої освіти "Бакалавр" ННІ ЗУП з усіх спеціальностей. Мелітополь: ФО-П Однорог Т.В., 2020. – 126 с.

У конспекті лекцій аналізуються основні проблеми політичної теорії і практики, чітко, стисло і доступною мовою розглянуто їх основні поняття і категорії. З позицій сучасних методологічних підходів розкрито зміст, структура та функції інститутів політичної і правової системи, різноманітних чинників функціонування політичного процесу, а також специфіку їх прояву в суспільних трансформаціях України. При підготовці використано найновіші публікації вітчизняних учених, власні дослідження автора.

© М.В. Морарь, 2020

ЗМІСТ

Вступ.....	4
Політологія як наукова теорія	6
Політична влада	17
Політична система суспільства	36
Держава як інститут політичної системи.....	46
Політична партія та партійні системи	61
Політичні режими	81
Вибори та виборчий процес.....	91
Політичні еліти та лідерства.....	99
Демократія як форма і спосіб організації суспільно-політичного життя	110
Список використаної та рекомендованої літератури	125

ВСТУП

Сучасні вимоги, які постають перед українським суспільством вимагає від кожної людини усвідомленого відношення до політичних подій, що відбуваються в країні, вміння дати правильну світоглядну оцінку, оволодіння практичними навичками участі у громадському житті. Крім того, процеси глобалізації, інформатизації та інтелектуалізації, зумовлюють необхідність виховання освіченої, здатної адекватно сприймати ці процеси особистості. У цьому контексті політична освіта була і залишається життєво важливою складовою будь-якого суспільства. Політична освіта виступає джерелом формування політичної свідомості особистості – політичних знань, переконань, поглядів, оцінок, установок та ідеалів.

Політична наука посідає одне з провідних місць в системі суспільних наук. Як наука про політику, про закономірність діяльності з керівництва та управління суспільством на основі публічної влади покликана не лише надавати політичні знання, на основі яких формуються уявлення щодо форм і способів функціонування громадянина у політичному, правовому, економічному та культурному полі демократичної держави, але й утверджувати її свідому громадянську позицію. Політичні знання потрібні сьогодні будь-якій людині, незалежно від її професійної приналежності, оскільки, живучи в суспільстві і бути вільним від політики неможливо. Для того, щоб не бути пасивним об'єктом впливу з боку охочих до влади людей, потрібно не тільки брати участь у політиці, а й мати наукові знання про неї та керуватися ними на практиці. Джерелом таких знань є окрема наука – політологія.

Політологія, як одна з впливових гуманітарних дисциплін, слугує одним з елементів формування, збереження і вдосконалення концентрованого досвіду освоєння людиною природного і соціального світу. Функція політології як навчальної дисципліни передбачає, що навчальні курси мають не просто давати інформацію, а насправді формувати вміння, як можна застосовувати в повсякденному житті, захищаючи свої інтереси та відстоюючи за потреби свої права. Шкільна освіта таких навичок не дає, тому саме в цьому і має полягати місія сучасної політології. Громадянин будь-якої держави повинен розуміти основи функціонування політичної системи, навіть якщо це прямо не стосується сфери його фахових інтересів. Кожен індивід хоча б періодично голосує та вимушено чи добровільно бере участь у прийнятті рішень, що стосуються його територіальної громади чи держави загалом. Крім того, дуже важливо знати свої права та володіти політико-правовими інструментами їхнього захисту.

Громадянин України не отримус всіх цих життєво необхідних знань та навичок у середній школі, яка з різних причин сьогодні не є джерелом формування ціннісних орієнтацій, а отже, не сприяє ціннісній консолідації українського суспільства. Отже, ключове значення має вивчення політології у вищій школі для студентів усіх спеціальностей, оскільки саме політична наука формує проінформованого громадянина, здатного та готового до політичної участі, належності до певних груп інтересів чи членства в політичних партіях, захисту своїх політичних прав та свобод.

Мета і завдання курсу: надання студентам базових, науково обґрунтованих, систематизованих знань про закономірності розвитку політичної сфери життя суспільства, роль та місце особистості в політичному процесі, політичні інститути та їх функції, сутність основних соціально-політичних доктрин, специфіку міжнародних відносин та глобальні проблеми сучасності, визначення місця України у світовому співтоваристві.

Лекція 1

ПОЛІТОЛОГІЯ ЯК НАУКОВА ТЕОРІЯ

Мета лекції. Розкрити сутність політики як соціального явища. Охарактеризувати структуру, визначити функції та рівні політики. Виділити основні етапи розвитку політології як науки, охарактеризувати напрямки та ідеї видатних філософів. Розкрити сутність політології, визначити її предмет, об'єкт та функції. Пояснити основні методи та категорії політології. Показати взаємовідносини політології з іншими соціальними науками.

План

1. Політика як соціальне явище.
2. Об'єкт і теоретико-методологічний інструментарій політології.
3. Становлення політології як науки та навчальної дисципліни.

Вивчення будь-якої навчальної дисципліни розпочинається з визначення змісту її поняття. Поняття «політологія» походить від двох грецьких слів: *politika* – державні й суспільні справи і *logos* – слово, поняття, учення. Тобто політологія – це наука про політику. Для розуміння предмета потрібно з'ясувати суть поняття «політика»

1. Політика як соціальне явище.

Слово політика як науковий термін відоме завдяки праці давньогрецького філософа Арістотеля «Політика» що буквально означає «те що стосується держави». Політикою тоді називалось все, що стосувалось такого міста – держави: державні й суспільні справи, мистецтво управління суспільством і державою. Сама ж політика як певний вид людської діяльності з'явилась значно раніше. В цьому контексті можна стверджувати, що політика існувала не завжди, а зароджується із виникненням держави й існує разом із нею. Історично феномен політики розвивається водночас із соціумом.

На ранніх етапах розвитку суспільство не знало іншої соціальної диференціації, окрім статевої та сімейно – родинної. Відсутнім було і протиставлення соціальних інтересів, оскільки переважав спільний інтерес, який полягав у тому, щоб вижити в боротьбі за існування зі стихійними силами природи. За цих умов у суспільстві, а точніше, у людській спільноті, яка ще не набула характерних для суспільства ознак цивілізованості, у процесі виробництва й розподілу продуктів, організації спільного життя діяли механізми саморегуляції у вигляді звичаїв, релігійних догматів,

міфологічних уявлень. Вони природним шляхом регулювали процес задоволення потреб і підтримували цілісність існуючої спільноти.

Із часом поступове ускладнення матеріального виробництва, наростання соціальної мобільності, культурний прогрес та інші чинники сприяли посиленню класової, етнічної, виробничо-професійної, територіальної, релігійної диференціації суспільства. Унаслідок цих об'єктивних процесів сформувались специфічні інтереси різноманітних соціальних спільнот, між якими стали виникати конфлікти. За цих умов механізми розподілу й обміну продуктів виробництва, якими були звичаї і традиції, догмати релігійної віри та інші регулятори людських відносин, виявились нездатними ефективно регулювати наявні суперечності, погоджувати інтереси, субординувати їх певним чином і знаходити спільний інтерес. У суспільстві виникла потреба в утворенні соціальної сили, здатної реалізувати багатоманітні соціальні інтереси і забезпечити цілісність самого суспільства. Таку потребу було реалізовано у процесі становлення специфічних суспільних інститутів, які завдяки використанню засобів владного примусу забезпечували необхідні загальнообов'язкові форми поведінки в суспільстві та його цілісність. Головним таким інститутом стала держава – офіційний носій публічної влади, який узгоджує соціальні інтереси й за допомогою засобів примусу регулює суспільні відносини.

З появою суспільних інститутів як носіїв публічної влади, держави виникла й політика як відповідна владна діяльність людей і таких інститутів. Соціальне призначення політики, отже, полягає в узгодженні багатоманітних інтересів і потреб людей, їх різноманітних спільнот і забезпеченні таким чином цілісності суспільства. Виконує це соціальне призначення політики держава як офіційний носій публічної влади. Саме так розуміли політику античні філософи. Платон, наприклад, визначав політику як "мистецтво жити разом". Арістотель виходив із того, що людина за своєю природою є політичною істотою, і завершення цієї природи знаходить свій вияв саме в політичному спілкуванні, тобто в державі.

З урахуванням зазначеного про політику можна дати таке її визначення: політика – це діяльність щодо керівництва та управління суспільством на основі публічної влади.

У політології виокремлюють такі функції політики:

1. відображення і задоволення соціальних інтересів. Політика покликана створювати членом суспільства можливості для вираження і задоволення їхніх суспільно значущих інтересів і потреб. Ті чи ті соціальні інтереси відображуються у відповідній політичній ідеології та реалізуються у практичній діяльності політичних сил;

2. інтеграція суспільства на основі узгодження соціальних інтересів, запобігання і розв'язання конфліктів. Політика координує соціальні інтереси і потреби, певним чином здійснює їхню субординацію, підпорядковує часткові інтереси загальним. Вона може виражати передусім інтереси лише частини суспільства, підпорядковуючи їй інші інтереси. У такому разі політика відіграє дестабілізуючу роль і може викликати гострі соціальні конфлікти й навіть руйнування суспільства як політично організованої спільноти;

3. визначення цілей і завдань суспільного розвитку, організація мас і мобілізація ресурсів на їх досягнення. У демократичному суспільстві цілі й завдання розвитку суспільства та його складових визначаються у програмних документах політичних партій, відображаються в урядових програмах у разі здобуття ними державної влади і реалізуються в державній діяльності;

4. соціалізація особи, тобто становлення індивіда як члена людської спільноти, включення його до складного світу суспільних відносин. З одного боку, політика забезпечує цілеспрямований вплив на соціалізацію особи, а з іншого – виступає засобом, за допомогою якого індивід здатен набувати соціальних якостей, формувати себе як суспільно активного суб'єкта. Причому у сфері політики домінуючим мотивом соціальної активності особи є не пристосування до середовища, а потреба у його зміні та вдосконаленні;

5. забезпечення наступності та інноваційності суспільного розвитку. Завдяки політиці забезпечується послідовність розвитку суспільства в управлінні суспільними процесами враховується досвід попередніх поколінь і водночас упроваджуються зумовлені назрілими потребами й вимогами новачії.

2. Об'єкт і теоретико-методологічний інструментарій політології.

Політологія, як і будь-яка інша наука, має свої категорії, тобто загальні поняття, які відображають найбільш істотні, закономірні зв'язки й відносини реальної дійсності й пізнання. Їхня специфіка полягає в тому, що вони розкривають різні сторони процесу здійснення влади в суспільстві.

Досконала теорія передбачає наявність системи категорій, у якій останні перебувають у логічному взаємозв'язку й розташовуються в певній послідовності. При цьому одна з категорій виступає базовою, вихідною, імпліцитно, тобто неявно, у зародку, містить інші категорії. У політології такою є категорія *політична влада*.

Влада взагалі – це волюві відносини між людьми, тобто такі відносини, за яких одні люди здатні й мають можливість нав'язувати свою волю іншим. Засобом здійснення політичної влади є політика. Як заснована на владі

суспільна діяльність, політика реалізується у просторових межах політичної системи. *Політична система суспільства* є центральною й інтегративною категорією політології. Вона органічно поєднує в собі, з'єднує в систему інші категорії цієї науки. Так, інституціональна підсистема політичної системи охоплює політичні інститути – державу та її структурні елементи, політичні партії, громадські організації, органи місцевого самоврядування тощо. *Політичні інститути* та їх різновиди – *державу, політичну партію, громадська організація* тощо – також є категоріями політології.

Комунікативна підсистема політичної системи ґрунтується на політичних відносинах як тих зв'язках між багатоманітними соціальними спільнотами та їх організаціями, що складаються з приводу влади. Категорія політичні відносини належить до основних категорій політології.

Політична система охоплює також політичну культуру. *Політична культура*, як і *політична система суспільства*, також є інтегративною категорією політології, яка поєднує багато інших понять цієї науки, зокрема поняття *політична свідомість, політична ідеологія, політична психологія, політична поведінка, політичні цінності, політичні норми, політична соціалізація* тощо.

Формою функціонування політичної системи суспільства, яка еволюціонує у просторі й часі, є політичний процес – одна з основних категорій політології. Політичними процесами називаються відносно однорідні серії політичних явищ, пов'язаних між собою причинними або структурно-функціональними залежностями. Політичне явище як одна з найзагальніших категорій політології є сукупністю всіх чинників і явищ, пов'язаних зі здійсненням політики.

Конкретні визначення основних категорій політології містяться у наступних главах. Вивчення політології – це передусім опановування її категорій.

Поряд із категоріями важливими інструментами пізнання політичних явищ і процесів виступають методи політологічних досліджень. **Метод пізнання** – це спосіб теоретичного освоєння дійсності. Кожна наука використовує ту чи іншу сукупність методів та їх конкретні різновиди залежно від об'єкта, предмета, характеру (теоретичного чи емпіричного), мети дослідження. Сукупність методів дослідження, що їх застосовують у тій чи іншій науці, називається **методологією**.

Існує багато різних класифікацій методів пізнання. Традиційно вони поділяються на філософські та спеціально-наукові. Філософські методи є найбільш загальними. Основними з них матеріалістична філософія вважає діалектику і матеріалізм. Методологічна роль матеріалізму полягає в тому,

СПИСОК

використаної та рекомендованої літератури

1. Бебик В.М. Політологія для політика і громадянина: монографія. - К.: МАУП, 2003.
2. Головатий М.Ф. Соціологія політики: Навч. посібник. - К.: МАУП, 2004.
3. Гелей С.Д., Рутар С.М. Політологія: Навч. посіб. - К., 2008.
4. Дмитренко М.А. Політична система України: розвиток в умовах глобалізації та інформаційної революції. - К., 2008.
5. Конституція України. - К., 2015.
6. Курас І.Ф. Етнополітика: історія та сучасність. - К., 2004.
7. Крюков О.І. Політико-управлінська еліта України як чинник державотворення. - К., 2006.
8. Михальченко М.І. Україна як нова історична реальність: запасний гравець Європи. - Дрогобич, 2004.
9. Морарь М.В. Політичні лідери й еліта: історія та сучасність (Політичний аспект). Монографія. - Мелітополь, 2009.
10. Морарь М.В. Партійне лідерство як політичне явище. Монографія. - Мелітополь, 2011.
11. Пахарев А.Д. Политическое лидерство и лидеры. - К., 2001.
12. Політичний клас у сучасній Україні: специфіка формування, тенденції розвитку / За заг. ред. Ф.М. Рудича. - К., 2010.
13. Політологія: Навч. посіб. / За заг. ред. проф. А.М. Чернія. - К.; 2006.
14. Основи сучасної політології: підручник / М.В. Цюрупа, В.С. Ясинська. - К., 2008.
15. Обушний М.І., Примуш М.В., Шведа Ю.Р. Партологія: Навчальний посібник / За ред. М.І. Обушного. - К., 2006.
16. Рудич Ф.М. Політологія: Підручник. - 2-е вид. - К., 2006.
17. Шляхтун П.П. Політологія (теорія та історія політичної науки): Підручник. - К., 2011.
18. Коротков Д.С. Сучасний політичний простір України: соціокультурні виклики демократичної трансформації // Гілея: науковий вісник. - Випуск 132 (№5) - К., 2018. - С. 353-358.

Навчальне видання

М.В. Морарь

ПОЛІТОЛОГІЯ

КОНСПЕКТ ЛЕКЦІЙ

для здобувачів ступеня вищої освіти "Бакалавр" ННІ ЗУП
з усіх спеціальностей

Підписано до друку 05.02.2020 р. Формат 60x90/16. Папір офсетний.
Гарнітура Times New Roman. Друк цифровий. Ум. друк. арк. 7,32.
Наклад 300 прим. Зам. № 3053

Видає та надруковано ФО-П Однорог Т.В.
72313, м. Мелітополь, вул. Героїв Сталінграда, 3а
Тел. (098) 243 96 51

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до
Державного реєстру видавців, виробників і розповсюджувачів видавничої продукції
від 29.01.2013 р. серія ДК № 4477